

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Качур Борис Борисович

УДК 336:352

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Особливості формування фінансів територіальних громад

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

Б.Б.Качур

Науковий керівник Струк Наталія Петрівна, к.е.н., доцент
(підпис)

Допущено до захисту

В.о.завідувача кафедри

І.П.Лопушинський

Рецензент

Н.Б.Косаревич

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2023

АНОТАЦІЯ

Качур Б. Б. Особливості формування фінансів територіальних громад. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2023.

Досліджено теоретичну сутність та змістовні характеристики фінансів територіальних громад. Обґрунтовано важливість міжбюджетних відносин як важливої складової фінансів.

Узагальнено основні аспекти нормативно-правового регулювання сфери місцевих фінансів. Проаналізовано формування фінансів територіальних громад Закарпатської області.

Виокремлено сучасні проблеми формування фінансів територіальних громад. Сформовано практичні пропозиції щодо удосконалення механізмів формування фінансів територіальних громад в сучасних умовах.

Матеріали роботи мають практичну цінність для органів державної влади та органів місцевого самоврядування при вирішенні питань, пов'язаних із процесом формування фінансів і соціально-економічним розвитком територіальної громади.

Ключові слова: фінанси, територіальна громада, бюджет, місцеві запозичення, податки, доходи

ANNOTATION

Kachur B. B. Peculiarities of the formation of territorial communities' finances.- Manuscript..

Master's thesis, specialty 281 "Public administration". – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2023.

The theoretical essence and substantive characteristics of the finances of territorial communities are investigated. The importance of interbudgetary relations as an important component of finance is substantiated.

The main aspects of legal regulation of local finance are summarized. The formation of finances of territorial communities in the Zakarpattia Oblast is analyzed.

The current problems of forming the finances of territorial communities are highlighted. Practical proposals for improving the mechanisms of formation of finances of territorial communities in modern conditions are formed.

The materials of the work are of practical value for public authorities and local governments in addressing issues related to the process of finance formation and socio-economic development of the territorial community..

Key words: finances of territorial communities, local finance, interbudgetary relations.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ	
ФІНАНСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	9
1.1 Фінанси територіальних громад: теоретична сутність та	
змістовні характеристики	9
1.2 Міжбюджетні відносини як складова фінансів	
територіальних громад	18
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ	
ГРОМАД В УКРАЇНІ	23
2.1 Нормативно-правове регулювання сфери місцевих фінансів	23
2.2 Аналіз формування фінансів територіальних громад	
Закарпатської області	38
РОЗДІЛ 3	
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ	
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	42
3.1 Сучасні проблеми формування фінансів територіальних громад	42
3.2 Удосконалення механізмів формування фінансів	
територіальних громад в сучасних умовах	53
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність теми. Суттєві зміни, які сьогодні відбуваються в українському суспільстві, спричинені світовою пандемією, а з 24 лютого 2022 року повномасштабною війною росії проти нашої держави, посилили фінансову нестабільність, порушили стабільність і стійкість економічної системи, змусили державні органи влади та органи місцевого самоврядування шукати нові підходи до формування економічної політики в цілому та фінансової зокрема. Але слід наголосити на тому, що завдячуючи реформі децентралізації, яка створила умови для формування фінансовоспроможних громад, здатності до самоорганізації та можливості самостійно вирішувати прості і складні поточні і непрогнозовані проблеми, органи місцевого самоврядування продемонстрували спроможність стримувати ворога, забезпечувати життя громад, зберігати організаційну та функціональну стійкість.

У цьому контексті важливо звернути увагу і на те, що в суспільстві є чітке розуміння того, що фінансово спроможні територіальні громади та ефективна система місцевого самоврядування - це запорука і основа відновлення України та майбутнього її зростання. Достатній обсяг фінансових ресурсів та можливість їх збільшення – це шлях до розвитку територіальних громад, до ефективного забезпечення соціальних потреб її громадян. Але загрози, виклики та реалії, в яких зараз живуть громади, потребують адекватного, дієвого реагування та удосконалення механізмів і способів збільшення обсягів фінансових ресурсів територіальних громад, що у свою чергу посилить їх можливості. Окреслені питання є особливо актуальними, зважаючи ще і на необхідність розробки нових підходів до управління економічним розвитком на місцевому рівні в умовах війни та повоєнного відновлення.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Свого часу різні аспекти

даної проблематики ставали предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Особливості соціально-економічного розвитку громад та формування їх фінансової спроможності досліджували такі зарубіжні вчені: М. Олсон, Е. Остром, А. Токвіль, П. Гураль, К. Іонассен. Особливу увагу цій проблематиці у своїх працях приділяли такі вітчизняні дослідники: В. Венцель, А. Височина, П. Жук, О. Західна, О. Кириленко, І. Луніна, В. Опарін, Х. Патицька, Ю. Петрушенко, Н. Проць, Н. Спасів, А. Ткачук та ін.. Аналізом внутрішніх фінансових проблем і особливостей формування фінансових ресурсів територіальних громад займалися О.Кириленко, В. Кравченко, А. Крисоватий, М. Крупка, Г.Маркович, Г.Монастирський, В.Опарін, Н.Татарин, А.Череп та ін..

Але не зважаючи на значні досягнення науковців у цій сфері, слід вказати на актуальність та практичну необхідність удосконалення існуючих механізмів та інструментів забезпечення фінансовими ресурсами територіальних громад та поглиблене вивчення їх теоретико-прикладних засад.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення теоретичних засад та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів формування фінансів територіальних громад в Україні.

Відповідно до визначеної мети передбачено вирішити такі **завдання**:

- розкрити сутність фінансів територіальних громад та способів їх формування;
- охарактеризувати міжбюджетні відносини як складова фінансів територіальних громад;
- узагальнити особливості нормативно-правового регулювання сфери місцевих фінансів;
- проаналізувати особливості формування фінансів територіальних громад Закарпатської області;
- окреслити сучасні проблеми формування фінансів територіальних

громад;

– запропонувати заходи з удосконалення механізмів формування фінансів територіальних громад в сучасних умовах.

Об’єкт дослідження є процеси формування фінансів територіальних громад в Україні.

Предмет дослідження є теоретико-прикладні засади процесу формування фінансів територіальних громад в сучасних умовах.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у рамках нашого дослідження було використано, як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, які забезпечили об’єктивність і достовірність основних положень роботи і сформульованих висновків. У роботі використовувалися такі методи: теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу, порівняння, систематизації, формалізації, системного підходу, відносних величин та ін. Висновки з проведеного дослідження сформульовано на основі методів системного аналізу та наукової абстракції.

Теоретичною базою дослідження стали фундаментальні положення та наукові публікації зарубіжних і вітчизняних науковців з питань децентралізації, публічних фінансів, місцевого економічного розвитку, фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

Новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі обґрунтовано основні теоретико-прикладні підходи щодо вдосконалення формування фінансів територіальних громад в умовах децентралізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що деякі теоретичні положення доведено до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані в фінансовій діяльності органів влади та органів місцевого самоврядування.

Інформаційну базу магістерської роботи складають: законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури

України, Державних веб-порталів бюджету для громадян та децентралізації в Україні. У магістерській роботі використовуються інформаційні джерела міжнародних фінансових організацій, урядових інституцій зарубіжних країн, які займаються фінансами, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені проблемам децентралізації та процесу формування фінансів територіальних громад, ресурси мережі Інтернет.

Структура й обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (шість підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 76 сторінок. У роботі вміщено 8 таблиць і 1 рисунок. Список використаних джерел містить 79 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1 Фінанси територіальних громад: теоретична сутність та змістовні характеристики

Місцеві фінанси є об'єктивною формою відображення економічних відносин на рівні адміністративно-територіальних утворень і основним інструментом реалізації регіональної соціально-економічної політики. Процес реалізації реформи децентралізації призвів до модифікації місцевих фінансів – появи специфічної сфери фінансових відносин – фінансів територіальних громад. У зв'язку із об'єднанням громад відбулося зародження фінансових відносин на рівні територіальних громад, тому формування фінансів територіальних громад стало об'єктивним явищем, що потребує детального дослідження і визначення їх ролі у фінансовій системі держави. Також у цьому контексті актуально виокремити структурні елементи фінансів територіальних громад, що дасть можливість забезпечити їх ефективне функціонування, гнучкість до сучасних викликів та забезпечить їх стратегічний розвиток.

Фінансова система держави є складною багаторівневою системою, яка складається із відповідних сфер і ланок. Тому у контексті нашого дослідження важливо визначити місце фінансів територіальних громад у цій системі. Склад фінансової системи України за внутрішньою будовою – це такі основні сфери:

1. Публічні фінанси.
2. Фінанси суб'єктів господарювання.
3. Фінанси домогосподарств.
4. Міжнародні фінанси.
5. Фінансовий ринок.

Публічні фінанси – це державні (державний бюджет, державні цільові фонди, державний кредит) і місцеві фінанси (місцеві бюджети, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ, місцеві запозичення), а фінанси територіальних громад, у свою чергу, відносяться до місцевих фінансів.

Слід наголосити на тому, що виокремлення фінансів територіальних громад як важливої сфери фінансової системи України в складі місцевих фінансів, які, відповідно, є структуроутворюючим елементом публічних фінансів разом із державними, вважаємо доцільним і науково обґрунтованим, оскільки для них характерні відмінності у фінансових відносинах, що виникають між територіальними громадами й іншими суб'єктами фінансової системи, особливості руху грошових потоків, а також наявність організаційно-правової складової функціонування. За допомогою фінансів територіальних громад здійснюється вплив на соціально-економічний розвиток певної територіальної одиниці та забезпечується добробут членів цієї громади¹.

Фінанси територіальних громад ілюструють систему фінансових відносин на різних рівнях адміністративно-територіального поділу між державою, органами місцевого самоврядування, фізичними й юридичними особами, домогосподарствами, міжнародними структурами і фінансовим ринком щодо формування грошових потоків, управління місцевими запозиченнями та розпорядження комунальною власністю. Однак варто наголосити, що "...сутність фінансової діяльності на всіх рівнях одна – отримати своєчасно достатньо доходів і забезпечити їхнє раціональне та ефективне використання"².

В процесі дослідження виокремимо ланки, з яких складаються фінанси територіальних громад, що забезпечить нам досконаліше розуміння їх

¹ Кнейслер О.В., Спасів Н.Я., Кізіма Т.О. Фінанси об'єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. Світ фінансів. № 1(62). 2020. С.14.

² Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. С.41.

теоретичної сутності та структурування фінансової системи. Виокремлення основних складових фінансів територіальних громад базується на використанні теоретико-прикладних аспектів місцевих фінансів і фінансів органів місцевого самоврядування. “Фінанси місцевих органів влади як система містять у собі кілька основних взаємопов’язаних структурних елементів: видатки, доходи, способи формування доходів, місцеві фінансові інститути, суб’єкти, об’єкти, взаємовідносини між суб’єктами системи, системою та іншими ланками фінансової системи держави взагалі”³. З такою позицією погоджуються більшість вітчизняних науковців-фінансистів (Сунцова О., Тарасенко М., Сазонець І., Романенко О., Лазебник Л., Львовичкін С., Федосов В., Пасічник Ю.). Опарін В⁴., Венгер В., Бондарук Т. та інші додають до цього переліку ще місцеві позики, фінанси комунальних підприємств, місцевий бюджет, І. Волохова – фінанси самоорганізації населення⁵.

Отже, оскільки сферою фінансової системи (підсистемою) визначено фінанси територіальних громад, то ланками, які формують відокремлені структурні компоненти і виокремлені за певними ознаками, є бюджет територіальної громади, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ та місцеві запозичення. В складі такої структурної компоненти, як бюджет територіальної громади, з точки зору системної методології, доцільно визначити два елементи – неподільні частки – доходи і видатки⁶. Узагальнюючи результати досліджень багатьох науковців запропоновано далі в роботі використовувати таку структуру фінансів ТГ на рис. 1.1.

³ Кнейслер О.В., Спасів Н.Я., Кізима Т.О. Фінанси об’єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. Світ фінансів. № 1(62). 2020. С.16.

⁴ Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. С.41.

⁵ Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні : монографія. Одеса : Атлант, 2014. С.61.

⁶ Кнейслер О.В., Спасів Н.Я., Кізима Т.О. Фінанси об’єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. Світ фінансів. № 1(62). 2020. С.16.

У контексті нашого дослідження важливо розглянути можливі джерела фінансових ресурсів для територіальної громади. Зазвичай виділяють такі групи джерел: бюджетні, кредитні, грантові, інвестиційні та інші (табл.1.1.).

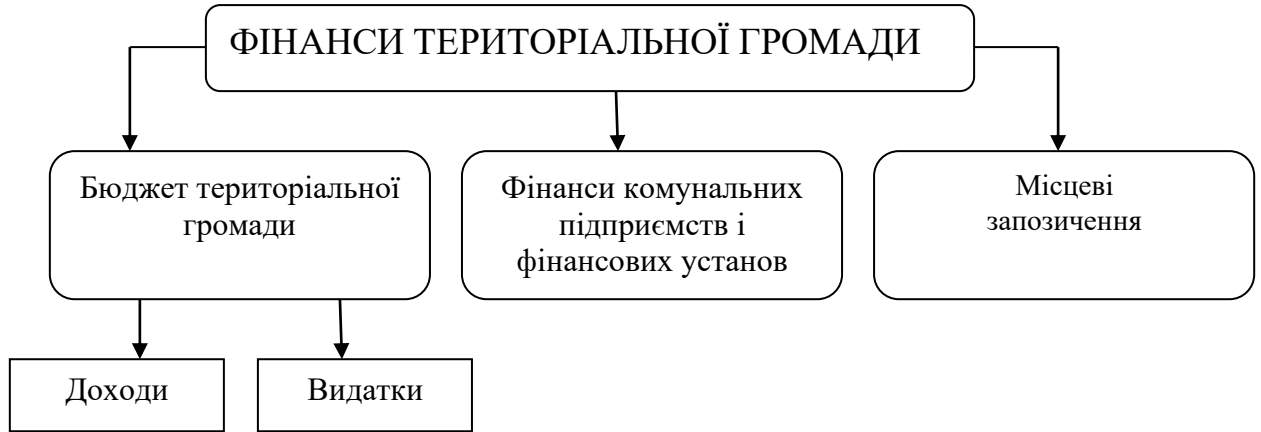

Рис.1.1 - Структуризація фінансів територіальної громади

У таблиці 1.1. узагальнено джерела фінансових ресурсів територіальних громад, структуровано і виділено їх особливості.

Табл. 1.1 - Джерела фінансових ресурсів територіальних громад, їх характеристика і види⁷

Джерела	Характеристика фінансових ресурсів	Види фінансових ресурсів
Бюджетні	Фінансові ресурси місцевих чи державного бюджетів, які використовуються для забезпечення потреб соціального та економічного розвитку територіальної громади <i>Переваги:</i> не виникають боргові зобов'язання; відсутність сплати відсотків за користування; безповоротність. <i>Недоліки:</i> обмежений обсяг ресурсів; вичерпність коштів бюджету.	кошти державного бюджету; кошти місцевих бюджетів; кошти Державного фонду регіонального розвитку

⁷ Джурик Х.Б. Фінанси територіальних громад: дис. ... д-ра філософії в галузі управління і адміністрування: 072. Львів, 2022. 208 с.

Продовження таблиці 1.1

Кредитні	<p>Фінансові ресурси, що можуть використовуватися ТГ на умовах строковості, платності та поворотності</p> <p><i>Переваги:</i> значний обсяг фінансових ресурсів; тривалий термін використання.</p> <p><i>Недоліки:</i> зростання боргових зобов'язань ТГ; погіршення економічних показників фінансового стану ТГ; існування ризику неповернення коштів</p>	<p>кредити вітчизняних та іноземних банків; інших посередників; міжнародних організацій та фондів; - р-2-р кредитування</p>
Грантові	<p>Фінансові ресурси, одержані для забезпечення фінансування розвитку</p> <p><i>Переваги:</i> не виникають боргові зобов'язання; відсутність сплати відсотків за користування; безповоротність.</p> <p><i>Недоліки:</i> конкурсна основа вибору переможців; велика конкуренція; складність заповнення заявки на участь у гранті чи програмі; потребує фахового використання іноземних мов та інформаційного забезпечення; цільовість використання коштів</p>	<p>гранти міжнародних об'єднань та організацій; гранти міжнародних донорських організацій; проекти та програми міжнародної технічної допомоги</p>
Інвестиційні	<p>Фінансові ресурси, що акумулюються для потреб ТГ та використовуються для реалізації конкретного проекту чи програми</p> <p><i>Переваги:</i> значний обсяг фінансових ресурсів; тривалий термін використання; розподіл ризиків і потенційних прибутків між суб'єктами інвестування.</p> <p><i>Недоліки:</i> зростання боргових зобов'язань ТГ; виникнення зобов'язань перед інвестором</p>	<p>краудінвестинг; використання цінних паперів; інвестування в інноваційні проекти; інвестування в інфраструктурні проекти; муніципальні облігації</p>

Продовження таблиці 1.1

Інші	<p>Фінансові ресурси, що акумулюються для потреб ТГ та використовуються для реалізації конкретного проекту, проте мають безповоротну основу</p> <p><i>Переваги:</i> значний обсяг; тривалий термін використання; розподіл ризиків і потенційних прибутків між суб'єктами інвестування.</p> <p><i>Недоліки:</i> конкурсна основа вибору переможців; велика конкуренція; складність створення краудфандингового проекту; потребує фахового використання іноземних мов та інформаційного забезпечення</p>	<p>благодійні внески від мешканців територіальних громад чи зовнішніх осіб чи організацій;</p> <p>краудфандинг;</p> <p>фінансові ресурси, отримані в результаті реалізації проектів корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, що функціонують на території громади</p>
------	--	--

Зупинимось детальніше на характеристиці структурних елементів фінансів територіальних громад. При цьому слід наголосити на тому, що у структурному елементі фінансів – *бюджеті* доцільно розглядати його нерозривні частини – доходи та видатки.⁸

Доходи бюджету - податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ). Видатки бюджету - кошти, спрямовані на виконання бюджетних програм, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних

⁸ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування⁹.

Склад доходів загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад прописано у ст.64 Бюджетного кодексу України¹⁰.

Видатки, що здійснюються з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад прописано у ст.89 Бюджетного кодексу України. До видатків, що здійснюються з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад, належать видатки на:

- освіту;
- охорону здоров'я;
- соціальний захист та соціальне забезпечення;
- державні культурно-освітні та театральні-видовищні програми (сільські, селищні та міські палаци і будинки культури, клуби, центри дозвілля, інші клубні заклади, бібліотеки, театри, музеї, виставки, центри культурних послуг, мистецькі школи, студії, інші заклади культури, включаючи заклади та установи комунальної власності, яким надано статус академічних, національних), зоопарки комунальної власності;
- фізичну культуру і спорт: утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів (крім шкіл республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення), заходи з фізичної культури і спорту та фінансова підтримка місцевих осередків всеукраїнських громадських об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення¹¹.

Фінанси комунальних підприємств і фінансових установ. Суб'єктами господарювання комунального сектора економіки є суб'єкти, що діють на

⁹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

¹⁰ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

¹¹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

основі лише комунальної власності, а також суб'єкти, у статутному капіталі яких частка комунальної власності перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує органам місцевого самоврядування право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів. Управління господарською діяльністю у комунальному секторі економіки здійснюється через систему організаційно-господарських повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування щодо суб'єктів господарювання, які належать до комунального сектора економіки і здійснюють свою діяльність на основі права господарського відання або права оперативного управління¹². Фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності – фонди грошових ресурсів, які утворюються підприємствами, що належать органам місцевого самоврядування різних рівнів, використовуються відповідно до законодавства і рішень органів місцевого самоврядування¹³.

Місцеві запозичення. В Україні особливості здійснення місцевих запозичень регламентовано Бюджетним кодексом України та Порядком здійснення місцевих запозичень, затвердженим постановою КМУ № 110 від 16.02.2011 р.¹⁴. Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні та міські ради мають право здійснювати місцеві внутрішні запозичення. Місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні ради та всі міські ради. Інші місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради, міські ради міських територіальних громад з адміністративним центром у місті обласного значення. Право на здійснення місцевих запозичень у межах, визначених рішенням про місцевий бюджет, з урахуванням статті 74 Бюджетного

¹² Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n200>

¹³ Коцюрубенко Г. М. Фінанси комунальних підприємств як об'єкт фінансового контролю: теоретичний аспект. Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки: збір.матер.Всеукр.наук-практ.конф.молодих вчених (Одеса, 26 березня 2020 р.). URL: Одеса: ОНЕУ, 2020. с.125-129.

¹⁴ Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2011 р. № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF#Text>

Кодексу належить Автономній Республіці Крим, обласній раді, міській територіальній громаді в особі керівника місцевого фінансового органу за дорученням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної ради, міської ради¹⁵.

Отже, фінанси територіальної громади – це об'єктивна форма економічних відносин, яка пов'язана з розподілом і перерозподілом вартості ВВП, у процесі яких відбувається формування та використання фондів грошових коштів, призначених для задоволення потреб територіальних громад.

1.2 Міжбюджетні відносини як складова фінансів територіальних громад

Міжбюджетні відносини - відносини між державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України. Метою регулювання міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами за бюджетами, та фінансових ресурсів, які мають забезпечувати виконання цих повноважень¹⁶.

Система міжбюджетних відносин передбачає мінімізування (усунення) диспропорції розвитку територій, в основі яких можуть бути природно-кліматичні умови та географічне розташування (гірські території, віддалені населені пункти)¹⁷. Слід звернути увагу на те, що схема розрахунку міжбюджетних трансфертів вирівнювання із державного бюджету місцевим бюджетам визначається за загальним фондом бюджету територіальної

¹⁵ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

¹⁶ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

¹⁷ Возняк Г. В. Особливості міжбюджетних відносин в контексті досягнення фінансової спроможності територіальних громад. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2(51). С. 17–28.

громади. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад залежне від загальнодержавних трансфертів. Міжбюджетні трансферти для територіальних громад є додатковим різновидом доходу до їхнього бюджету.

Міжбюджетні трансферти поділяються на:

1) базову дотацію (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

2) субвенції;

3) реверсну дотацію (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

4) додаткові дотації¹⁸.

У Бюджетному кодексі (стаття 97) визначено трансферти, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам. Зокрема, у Державному бюджеті України можуть передбачатися такі трансферти місцевим бюджетам:

- базова дотація;
- субвенції на здійснення державних програм соціального захисту;
- додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання пільг, встановлених державою;
- додаткова дотація на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я;
- субвенція на виконання інвестиційних проектів;
- освітня субвенція;
- субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами;
- субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження;

¹⁸ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

- субвенція на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах;
- інші додаткові дотації та інші субвенції¹⁹.

Крім того чинне законодавство регламентує особливості надання міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами. В Бюджетному кодексі прописано, що Верховна Рада Автономної Республіки Крим та місцеві ради можуть передбачати у відповідних бюджетах такі види міжбюджетних трансфертів:

- субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування;
- субвенції на виконання інвестиційних проектів, у тому числі на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування; дотації та інші субвенції²⁰.

Умови надання міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами визначаються відповідними договорами між громадами.

Міжбюджетні трансферти впливають на збалансованість бюджетної системи. У цьому контексті варто наголосити на тому, що кожна з форм міжбюджетних трансфертів відіграє певну роль у процесі забезпечення збалансованості. У свою чергу забезпечення збалансованості бюджетів територіальних громад є важливим з наступних причин:

- підтримка стабільного соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- створення необхідних умов виконання соціальних зобов'язань; створення можливості для проведення інфраструктурних перетворень;
- сприяння зайнятості населення територіальних громад.

¹⁹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

²⁰ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

Для визначення обсягу та розподілу міжбюджетних трансфертів використовується показник нормативу бюджетної забезпеченості, який визначається шляхом ділення загального обсягу фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію бюджетних програм, на кількість населення чи споживачів публічних послуг²¹.

На фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад впливають:

- наявна податкова база,
- відмінності громад у бюджетних потребах.

При цьому слід пам'ятати, що особливістю міжбюджетних відносин є те, що вхідні потоки бюджету одного рівня бюджетної системи одночасно є вихідними потоками бюджету іншого рівня.

Міжбюджетні трансферти за своєю суттю – це кошти передані із Державного бюджету до бюджету нижчого рівня, що на практиці створює вертикальні та горизонтальні дисбаланси.

Вертикальні – між державою та органами місцевого самоврядування з приводу того, що зібрані у межах територіальної громади бюджетні доходи надходять у більшій своїй частині до державного бюджету і обмежують доходні можливості місцевих фінансів; горизонтальні – між окремими регіональними бюджетами.

У зв'язку з цим важливим є бюджетне вирівнювання, яке має на меті забезпечення рівності щодо отримання економічними суб'єктами різних адміністративних утворень однакового обсягу гарантованих державою суспільних благ за визначеного рівня податкового навантаження²².

Територіальні громади виділяють важливу проблему в механізмі розрахунку міжбюджетних субсидій, за якого підлягає обліку показник чисельності населення, і як наслідок, низька щільність населення є бар'єром для надання необхідного обсягу міжбюджетної фінансової допомоги. При

²¹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

²² Возняк Г. В. Бюджетне вирівнювання в системі фінансового забезпечення розвитку регіонів України: сучасний стан і вектор розвитку. *Проблеми економіки*. 2016. №3. С. 24–30.

цьому недостатньо враховується специфіка територій та прирівняних до них місцевостей, оскільки надання державного фінансування на одних територіях характеризується більшою вартістю порівняно з іншими територіями.

Головною відмінністю нової моделі офіційних трансфертів є скасування дотації вирівнювання (вилучення) і запровадження базової (реверсної) дотації, а також освітньої, медичної субвенції, субвенції на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру²³.

Дослідження свідчать, що практика регулювання міжбюджетних відносин в Україні характеризується так:

- не повністю відповідає потребам територіальних громад у фінансових ресурсах, враховуючи покладені на них обов'язки;
- посилює залежність територіальних громад від обсягу міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету.

Зазначене засвідчує складність та суперечливість організації міжбюджетних відносин в Україні.

Але, незважаючи на зазначене, міжбюджетні відносини мають велике практичне значення, що дозволяє удосконалювати не тільки політику в даній сфері, але і практичні інструменти її реалізації.

Проблеми щодо удосконалення міжбюджетних відносин в Україні неможливо вирішити без гарантування фінансової незалежності територіальним громадам, без вивчення прогресивного досвіду розвинутих країн, який дозволить обґрунтувати засади подальшого їх реформування.

Відповідно до досвіду розвинених держав, територіальним громадам гарантується фінансування достатнє для забезпечення суспільних потреб. Для цього держава забезпечує право органів місцевого самоврядування самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів;

²³ Крупка М. І., Кульчицький М. І., Коваленко В. М. Трансформація ролі доходів місцевих бюджетів як інструменту бюджетного механізму в контексті децентралізації. *Світ фінансів*. 2018. No 3(56). С. 7–18.

самостійно розпоряджатися вільним залишком бюджетних коштів, що утворився в кінці бюджетного року в результаті збільшення надходжень або зменшення видатків; на компенсацію збільшення видатків або зменшення доходів місцевих бюджетів, що виникла внаслідок прийняття відповідних законів²⁴.

Сучасні системи міжбюджетних відносин ґрунтуються на принципах, які необхідно ефективно використовувати і в Україні, а саме:

- збалансованість інтересів усіх учасників міжбюджетних відносин;
- законодавче розмежування видаткових повноважень, відповідальності та дохідних джерел між різними рівнями бюджетів;
- самостійність бюджетів різних рівнів;
- обґрунтованість надання фінансової допомоги та вирівнювання доходів місцевих бюджетів;
- ефективність контролю за повнотою та цільовим характером використання фінансової допомоги²⁵.

Дилемою міжбюджетних відносин, з якою стикаються всі держави світу, є необхідність збереження фінансової автономії органів місцевого самоврядування, при цьому забезпечивши фінансування однакового базового набору послуг населенню незалежно від фінансової спроможності громад, на території яких вони проживають.

На практиці, фінансове вирівнювання ж здійснюється в основному за рахунок громад-донорів, які перераховують частину власних доходів для його перерозподілу для громад-реципієнтів.

Це в свою чергу дуже часто породжує невдоволення “донорів”, що при відсутності адекватного державного механізму стимулювання ефективного використання громадами власного потенціалу призводить до втрати ними бажання до активної діяльності та збільшувати власну ресурсну базу.

²⁴ Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні. За ред. В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. К.: Атака, 2017. 864 с.

²⁵ Заверуха О. Б. Бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. К., 2011. 218 с.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правове регулювання сфери місцевих фінансів

Знаковою подією в Україні стало схвалення Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 р. Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, де було констатовано, що в Україні вже закладено конституційні засади місцевого самоврядування, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято низку базових нормативно-правових актів, які трансформують фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування²⁶.

Діюча нормативно-правова база у сфері місцевих фінансів в Україні являє собою комплекс нормативно-правових актів, що характеризуються єдністю форми та змісту і є взаємопов'язані між собою.

Основоположним законом держави є Конституція, в якій закладено правові основи регулювання сфери місцевих фінансів²⁷.

У свою чергу стаття 143 Конституції України прописує повноваження органів місцевого самоврядування у сфері місцевих фінансів²⁸.

Для детального аналізу узагальнимо і порівняємо основні положення, що стосуються місцевих фінансів в цілому і фінансів територіальних громад зокрема, які прописані в Конституції України та Європейській хартії місцевого самоврядування (табл..2.1).

Важливу роль у правовому регулюванні сфери фінансів територіальних громад відіграють:

²⁶ Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

²⁷ Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

²⁸ Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

- Бюджетний та Податковий кодекси,
- щорічні Закони “Про державний бюджет України”,
- закони України: “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації”, «Про добровільне об’єднання територіальних громад» та інші.

Слід наголосити на тому, що першим кроком на початку реформи децентралізації було внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів. Ці зміни забезпечили розширення податкової бази формування місцевих бюджетів та встановлення прямих міжбюджетних відносин між бюджетами територіальних громад та Державним бюджетом.

Таблиця 2.1 - Основні положення, що стосуються місцевих фінансів і фінансів територіальних громад (відповідно до Конституції України та Європейської хартії місцевого самоврядування)^{29 30}

Характеристика	Конституція України	Європейська хартія місцевого самоврядування
1	2	3
Основні складові матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування	Земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об'єкти комунальної власності громади; місцеві податки і збори, частина загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів	Не перераховує складові місцевих фінансів, але перераховує критерії до їх формування, які сприятимуть автономності органів місцевого самоврядування, а саме: - право в рамках національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень; - відповідність обсягу фінансових ресурсів повноваженням,

²⁹ Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³⁰ Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036

		<p>передбаченим конституцією або законом;</p> <ul style="list-style-type: none"> - формування принаймні частини фінансових ресурсів за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких органи місцевого самоврядування мають повноваження встановлювати в межах закону; - достатньо диверсифікований і гнучкий характер; - право органів місцевого самоврядування здійснювати позики інвестиційного капіталу та забезпечення їх доступу до національного ринку капіталу в межах закону
<p>Основні принципи взаємодії держави та органів місцевого самоврядування у сфері місцевих фінансів</p>	<p>Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою</p>	<p>Спрямовані на захист свободи діяльності органів місцевого самоврядування. Так:</p> <ul style="list-style-type: none"> - захист більш слабких у фінансовому відношенні органів місцевого самоврядування передбачає запровадження процедур бюджетного вирівнювання або аналогічних заходів з метою подолання наслідків нерівного розподілу потенційних джерел фінансування і фінансового тягаря, який вони повинні нести. Такі процедури або заходи не повинні звужувати свободу дій органів місцевого самоврядування в межах власної відповідальності; - з органами місцевого самоврядування повинні

		належним чином проводитись консультації про порядок передачі їм перерозподілених ресурсів; - міру можливості, дотації органам місцевого самоврядування призначаються не для фінансування конкретних проєктів. Надання дотацій не скасовує основоположну свободу органів місцевого самоврядування проводити свою політику в межах власної компетенції
Основні принципи взаємодії: територіальних громад між собою	Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби	Не передбачено
Повноваження органів місцевого самоврядування	Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання;	Не передбачено

	встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.	
--	--	--

Бюджетний кодекс України визначає повноваження учасників бюджетного процесу та функції розпорядників бюджетних коштів. У статті 19 Бюджетного кодексу прописано, що учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами) – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, місцеві ради виконавчих органів відповідних місцевих рад, селищні, міські (міст районного значення) голови, а також структурні підрозділи Державного казначейства України на місцевому та регіональному рівнях³¹. У статті 22 Бюджетного кодексу прописано функції розпорядників бюджетних коштів.

Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення

³¹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

податкового законодавства³², що є дуже важливим для сфери фінансів територіальних громад.

Для забезпечення фінансової самостійності територіальних громад було прийнято Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України”³³, який врегулював основні аспекти розширення дохідної бази місцевих бюджетів; Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об’єднаних територіальних громад”³⁴, який врегулював основні аспекти формування та виконання бюджетів територіальних громад, а також контролю за додержанням останніми бюджетного законодавства; Закон України від 17 листопада 2020 року № 1009-IX “Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій»³⁵, який визначив порядок передачі комунального майна з рівня районів на рівень територіальних громад. Слід наголосити на тому, що на сьогодні майже на 100% необхідне майно передане територіальним громадам.

У Законі України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи”³⁶ уточнено визначення місцевих податків і зборів, визначено перелік загальнодержавних і місцевих податків і зборів, передбачено запровадження акцизного податку з реалізації через роздрібну торговельну мережу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та палива в місцевий бюджет, надано право місцевим

³² Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755– VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

³³ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України: Закон України від 17 вересня 2020 року № 907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-20#Text>

³⁴ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об’єднаних територіальних громад: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 837- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-19#n2>

³⁵ Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій : Закон України від 17 листопада 2020 року № 1009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-20#Text>

³⁶ Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

органам влади встановлювати ставки податку на нерухоме майно для об'єктів житлової та нежитлової нерухомості та ін..

Для нормативно-правового регулювання досліджуваної сфери важливе значення має затверджена Кабінетом Міністрів України (серпень) 2020 р. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки³⁷. Ця Стратегія є основним планувальним документом для реалізації секторальних стратегій розвитку, координації державної політики у різних сферах, досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави, сталого розвитку історичних населених місць та збереження традиційного характеру історичного середовища, збереження навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь українців³⁸.

Науковці, які вивчають процес бюджетної децентралізації констатують, що з 2014 р. по 2021 р. сформовано нормативно-правові засади функціонування органів місцевого самоврядування на засадах децентралізації, передачі повноважень від органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування, створення умов для посилення функціональної та фінансової спроможності місцевого самоврядування³⁹.

Але в частині формування фінансів територіальних громад ще потрібно запровадити наступне:

– чіткіший і прозоріший механізм державного нагляду за діяльністю органів управління територіальних громад, особливо за прийняттям їх рішень;

³⁷ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

³⁸ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

³⁹ Дяченко С. А. Складові системи управління місцевими фінансами в умовах децентралізації. Університетські наукові записки. 2021. № 67 – 68. С. 264-275.

- визначити чіткий перелік підстав та розробити і затвердити порядок притягнення керівників та посадових осіб місцевого самоврядування до відповідальності за вчинені порушення фінансового законодавства;
- удосконалити сам процес участі територіальних громад у сфері управління місцевими фінансами;
- законодавчі зміни, які посилять реалізацію місцевої економічної політики.

Особливістю реалізовуваної реформи є і те, що всі законодавчі акти, в основному, спрямовані на формування спроможних територіальних громад і майже не охоплюється увагою районний рівень місцевого самоврядування, який має істотні відмінності від первинного рівня.

Для правого регулювання сфери фінансів територіальних громад важливе значення мають і підзаконні нормативно-правові акти: укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, акти, які приймаються ЦОВВ України та органами державної влади із спеціальним статусом, акти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (зокрема, рішення місцевих рад у частині місцевих бюджетів та ін..).

З огляду на зазначене, для досліджуваної нами тематики, важливими є такі підзаконні нормативно-правові акти:

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень»⁴⁰;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів у рамках Програми з відновлення України» від 15 грудня 2021 р. № 1324⁴¹;

⁴⁰ Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2011 р. № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF#Text>

⁴¹ Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів у рамках Програми з відновлення України. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 р. № 1324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-2021-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання місцевих гарантій» від 14 травня 2012 р. № 541⁴²;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку перерахування міжбюджетних трансфертів» від 15 грудня 2010 р. № 1132⁴³;

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів» від 23 травня 2007 р. N 308-р.⁴⁴ та інші.

Крім того, слід наголосити на тому, що посилюють дієвість нормативно-правової бази у цій сфері накази Міністерства фінансів України, для прикладу, такі: Про бюджетну класифікацію, Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету, Про затвердження документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету, Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів, Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, Про затвердження Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України, Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів, Про затвердження Методичних рекомендацій щодо складання місцевих бюджетів на середньостроковий період, Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та затвердження Бюджетного регламенту проходження бюджетного процесу на місцевому рівні та ін..

У процесі дослідження нами зроблено висновок, що в державі вже розроблена ціла низка інструментів, які забезпечують прозорість бюджетного процесу. Але відсутні законодавчі норми, які б забезпечили здійснення

⁴² Про затвердження Порядку надання місцевих гарантій. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2012 р. № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2012-%D0%BF#Text>

⁴³ Про затвердження Порядку перерахування міжбюджетних трансфертів. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2010 р. № 1132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1132-2010-%D0%BF#Text>

⁴⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів» від 23 травня 2007 р. N 308-р. . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80#Text>

прямого народовладдя у цій сфері. Такі обставини не надають можливості жителям територіальної громади спільно впливати на рішення що стосуються формування та використання бюджету територіальної громади, вони мають лише можливість ознайомлюватися з ними.

Щодо регіональних актів, то слід зауважити, що на регіональному рівні акти (розпорядження голів обласних державних адміністрацій, рішення обласних рад тощо) спрямовані на здійснення контролю над процесами управління місцевими фінансами в межах, встановлених чинним законодавством із застосуванням інструментів у масштабі регіону. Суб'єкти базового (нижчого) рівня – територіальні громади; сільські, селищні, міські ради, районні; виконавчі органи місцевих рад; органи самоорганізації населення. Вони здійснюють безпосередній вплив на формування і розподіл фінансових ресурсів муніципальних утворень, які акумулюються в місцевих бюджетах. Базовий рівень зазнає потужного регулюючого впливу з боку суб'єктів вищого та регіонального рівнів. Суб'єкти регіонального рівня не мають достатньої кількості точок дотику з органами місцевого самоврядування базового рівня і виконують насамперед роль посередника у відносинах центральних органів влади з органами місцевого самоврядування, здійснюючи контроль над діяльністю останніх. Завдання органів місцевого самоврядування в системі управління місцевими фінансами внаслідок реформування і децентралізації влади стають набагато ширшими і потребують свого уточнення, поглиблення, систематизації і генерування для формування дієвого впливу органів місцевого самоврядування на реалізацію існуючих і створення нових можливостей підвищення фінансового стану регіонів⁴⁵.

У цьому контексті слід наголосити на тому, що децентралізація в системі управління державою передбачає суттєве посилення ролі місцевих фінансових інститутів, до яких належать:

⁴⁵ Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.

- інститут місцевих бюджетів,
- інститут позабюджетних фондів,
- інститут податкових платежів місцевого самоврядування,
- інститут місцевих позик,
- інститут об'єктів комунальної власності,
- інститут фінансів громадських послуг.

Вплив органів місцевого самоврядування на процеси в системі управління місцевими фінансами повинен полягати в перетворенні її на ефективний інструмент соціально-економічного розвитку муніципальних утворень⁴⁶.

На нашу думку, система фінансів територіальних громад будується і розвивається навколо процесу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Можемо констатувати, що сьогодні існує низка проблем у цій сфері, які потребують вирішення:

- неструктурованість і нечіткість відповідної нормативно-правової бази, що дає можливість відповідальним за перерозподіл публічних коштів зловживати дискреційними повноваженнями;
- недостатня ефективність механізму бюджетного адміністрування, що потребує чіткої регламентації дій на законодавчому рівні;
- недостатня відповідність механізмів управління місцевими фінансами документам, що визначають євроінтеграційні прагнення України;
- дублювання повноважень органів публічної влади;
- корупція, що зумовлює нагальну необхідність проведення цілої низки заходів;
- недостатнє залучення населення до прийняття управлінських рішень з питань місцевого значення, не часте використання форм прямого народовладдя та ін⁴⁷.

Відповідно, особливої актуальності набувають питання:

⁴⁶ Дяченко С. А. Складові системи управління місцевими фінансами в умовах децентралізації. Університетські наукові записки. 2021. № 67 – 68. С. 264-275.

⁴⁷ Семенова Т.М. Управління місцевими фінансами в умовах децентралізації (на прикладі району) : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. – КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, 2021. 230 с.

- ефективної діяльності консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування, зокрема в контексті проведення громадських консультацій, громадської експертизи проектів рішень та прийнятих рішень органів місцевого самоврядування;
- створення умов для реалізації права членів територіальних громад на місцевий референдум;
- розвитку та збільшення кількості органів самоорганізації населення, що особливо актуально в умовах нових територіальних громад;
- появи державного контролю щодо рішень органів місцевого самоврядування, а також якістю публічних послуг⁴⁸.

2.2 Аналіз формування фінансів територіальних громад Закарпатської області

Станом на 2023 р. у Закарпатській області налічується 64 територіальні громади та 6 районів. У табл. 2.2 наведено кількість ТГ у кожному районі.

Таблиця 2.2 - Територіальні громади Закарпатської області⁴⁹

Район	К-ть ТГ	Площа, км ²	К-сть населення
Берегівський	10	1460,2	208 420
Мукачівський	13	2056,5	254 600
Рахівський	4	1843,7	82 800
Тячівський	10	1873,9	185 300
Ужгородський	14	2362,4	255 800
Хустський	13	3180,3	269 100

Як бачимо, найбільше ТГ в Ужгородському районі – 14, а Хустський район має найбільшу кількість населення та площу. Найменші показники у

⁴⁸ Семенова Т.М. Управління місцевими фінансами в умовах децентралізації (на прикладі району) : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. – КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, 2021. 230 с.

⁴⁹ Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0312/gromadu>

Рахівському районі, де є лише 4 ТГ. Для більш детального розуміння соціально-економічного розвитку територіальних громад Закарпатської області і особливостей формування їх фінансів проаналізуємо динаміку доходів обласного бюджету Закарпатської області.

У таблиці 2.3 наведемо інформацію про баланс бюджету Закарпатської області (динаміку обсягу доходів та видатків бюджету) за 2021 р. та 2022 р.

Таблиця 2.3 - Баланс бюджету Закарпатської області ⁵⁰

Показники виконання	2021	2022	Абсолютний приріст	Темп росту
Доходи, тис. грн	3 225 718,5	2 551 140,7	- 674 577,8	79,0%
Видатки, тис. грн	3 108 669,5	2 530 193,1	- 578 476,4	81,3%

Як бачимо у 2022 р. доходи обласного бюджету Закарпатської області знизились майже на 21%, що пов'язано з військовим станом в Україні в цей період. У 2022 р. у структурі обласного бюджету за доходами переважали податкові надходження - 1 382 220 996,18 грн. (54,18%), частка неподаткових надходжень становила - 212 609 995,17 грн. (8,33%), а офіційних трансфертів – 956 309 722,47 грн (37,49%)⁵¹. У 2021 р. у структурі обласного бюджету за доходами переважали теж податкові надходження - 938 610 142,74 грн. (29,10%), неподаткові надходження - 301 842 916,12 грн. (9,36%), а офіційні трансферти - 1 985 265 462,03 грн. (61,54%)⁵².

Розглянемо детальніше структуру податкових надходжень (таблиця 2.4).

⁵⁰ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2022&month=12>

⁵¹ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2022&month=12>

⁵² Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2021&month=12>

Таблиця 2.4 - Структура податкових надходжень до бюджету
Закарпатської області^{53 54}

Структура податкових надходжень	2021		2022	
	Грн.	%	Грн.	%
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	918 961 457,47	97,91	1 363 453 503,22	98,64
Податки на власність	9 643,89	0,00	524,51	0,00
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	15 601 941,74	1,66	13 951 785,36	1,01
Інші податки та збори	4 037 099,64	0,43	4 815 183,09	0,35

Як бачимо із офіційних даних обсяг податку на доходи фізичних осіб у 2022р. зріс порівняно з 2021 р., щодо податку на власність, то і у 2021, і у 2022 р. р. він становив дуже незначну частку (мізерну), рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів знизилась у 2022 р. Такі зниження показників обґрунтовано початком війни в Україні, оскільки в перші місяці війни усім економічним суб'єктам потрібно було адаптуватись до жорстких реалій.

Варто звернути увагу на те, що в наступних періодах можливе зростання показників доходів обласного бюджету Закарпатської області, оскільки значна кількість підприємств зі східної України перемістили свої виробництва на територію цієї області у зв'язку з військовими діями на сході. Проте у цьому контексті слід і констатувати, що в загальному макроекономічні показники України в 2022 р. значно погіршились через війну з росією.

⁵³ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2022&month=12>

⁵⁴ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2021&month=12>

З даних наведених вище бачимо, що динаміка обсягів неподаткових надходжень у бюджет Закарпатської області знизилась у 2022 році у порівнянні з 2021 р. (з 301 842 916,12 грн. до 212 609 995,17 грн.). На початку 2022 р. в січні та лютому показник перевищує значення за ці ж місяці 2021 р., а в березні відбулося різке зниження показника, що також пов'язане із початком війни в країні. Зараз економіка починає відновлюватися, відновили штрафи, підприємства запускають роботу, багато підприємств відкрилося переселенцями у Закарпатській області, тому очікується зростання показника протягом 2023 року.

Розглянемо детальніше структуру офіційних трансфертів у бюджеті Закарпатської області (таблиця 2.5).

Як бачимо з офіційних даних, обсяг офіційних трансфертів суттєво знизився у 2022 р. у порівнянні з 2021 р. У 2022 р. обсяг дотацій знизився не суттєво у порівнянні з 2021 роком. У цьому контексті важливо зауважити, що поки що невизначеним є вплив війни на дані показники та складно визначити на скільки обсяги дотацій та субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам будуть змінюватися і в яку сторону. Детальніші і аргументованіші дослідження і прогнози можна буде зробити за наявності більшого обсягу і ширшого діапазону даних, які характеризують структуру офіційних трансфертів під час військового стану у країні.

Таблиця 2.5 - Структура офіційних трансфертів у бюджеті Закарпатської області^{55 56}

Структура офіційних трансфертів	2021		2022	
	Грн.	%	Грн.	%
Офіційні трансферти, ВСЬОГО	1 985 265 462,03	100	956 309 722, 47	100

⁵⁵ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2022&month=12>

⁵⁶ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2021&month=12>

Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	555 517 400,00	27,98	508 299 797,00	53,15
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	1 415 823 876,14	71,32	398 603 928,65	41,68
Субвенції з місцевого бюджету іншим місцевим бюджетам	13 924 185,89	0,7	49 405 996,82	5,17

Проаналізуємо детальніше бюджети трьох найбільших територіальних громад Закарпатської області (динаміку обсягу доходів та видатків бюджету) за 2021 р. та 2022 р. і визначимо за рахунок чого відбулися зміни (таблиці 2.6-2.7). Для прикладу візьмемо такі громади:

- Ужгородська міська ТГ,
- Мукачівська міська ТГ,
- Хустська міська ТГ.

Таблиця 2.6 - Динаміка обсягу доходів та видатків бюджетів територіальних громад Закарпатської області^{57 58}

Територіальна громада	Доходи			Видатки		
	2021 рік	2022 рік	Темп росту, %	2021 рік	2022 рік	Темп росту, %
1. Ужгородська міська ТГ	1 686 060.2	2 048 792.6	121,5	1 600 929.6	1 793 354.9	112,0
2. Мукачівська міська ТГ	1 197 761.3	2 130 645.6	177,8	1 209 628.2	1 814 868.1	150,0
3. Хустська міська ТГ	823 220.3	775 193.4	94,1	778 199.8	787 628.6	101,2

⁵⁷ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0750700000/info/indicators?year=2022&month=12>

⁵⁸ Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0312/gromadu>

Таблиця 2.7 - Структура бюджетів за доходами (2022)⁵⁹, %

Територіальна громада	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансфери	Цільові фонди
1. Ужгородська міська ТГ	79,60	4,78	1,78	13,78	0,05
2. Мукачівська міська ТГ	83,23	2,60	1,59	12,56	0,02
3. Хустська міська ТГ	43,31	4,15	1,92	50,62	-

Аналіз структури податкових надходжень до бюджету Ужгородської міської ТГ продемонстрував, що вона виглядає так:

- податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості - 1 246 272 711,14 грн. – 76,42%;

- рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів - 29 682,07 грн. – 0,00002%;

- внутрішні податки на товари та послуги - 80 497 851,73 грн. – 4,94%;

- окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів – 146,71 грн. – 0,00002%;

- місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України - 302 660 529,26 грн. – 18,56%;

- інші податки та збори - 1 321 336,70 грн. – 0,08%⁶⁰.

Щодо структури податкових надходжень до бюджету Мукачівської міської ТГ, то слід констатувати, що:

- 80,67% - це податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості;

⁵⁹ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0750700000/info/indicators?year=2022&month=12>

⁶⁰ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0755900000/info/indicators?year=2022&month=12>

- 0,06% - рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів;

- 7,87% - внутрішні податки на товари та послуги;

- 11,39% - місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України;

- 0,01% - інші податки та збори⁶¹.

Аналіз структури податкових надходжень до бюджету Хустської міської ТГ продемонстрував, що вона виглядає так:

- податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості - 238 119 140,30 грн. – 70,93%;

- податки на власність – 524,49 грн. – 0,000002%;

- рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів - 1 558 979.15 грн. – 0,46%;

- внутрішні податки на товари та послуги - 23 690 038,51 грн. – 7,06%;
окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів – 508,30 грн. – 0,000002%;

- місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України - 72 147 957,11 грн. – 21,49%;

- інші податки та збори - 205 134,72 грн. – 0,06%⁶².

У структурі податкових надходжень велику частку займає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). При цьому слід звернути увагу на те, що у структурі ПДФО суттєву частку займає податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами:

- Ужгородська міська ТГ – 31,24%,

- Мукачівська міська ТГ – 61,32%,

- Хустська міська ТГ – 23,55%⁶³.

⁶¹ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0750700000/info/indicators?year=2022&month=12>

⁶² Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0756100000/info/indicators?year=2022&month=12>

Детальніше проаналізувавши особливості формування фінансів територіальних громад Закарпатської області, можна виокремити наступні виклики з якими вони стикаються у цьому процесі:

- відсутність чітких регламентів та алгоритмів подолання наслідків пандемії та війни;
- нехтування інтересами громадянського суспільства при формуванні фінансів територіальних громад;
- зниження рівня довіри та розуміння з боку громадянського суспільства;
- недосконалість механізмів звітності та прозорості при формуванні фінансів територіальних громад;
- трапляються порушення доброчесності, відкритості та законності в діях окремих службовців при формуванні фінансів територіальних громад.

Отже, враховуючи отримані результати дослідження, можна зробити висновок, що бюджетоформуєчими податками для громад Закарпатської області є ПДФО та місцеві податки (єдиний податок), тобто податки, які сплачуються з доходів населення. Вагому частку складають майнові податки та акцизний податок. Звичайно, що зростання надходжень від ПДФО в окремих громадах Закарпатської області забезпечує певний рівень фінансів (на рівні до 2022 р.), але це не є фактором збереження фінансової спроможності для громад, тому що втрата робочих місць та зниження життєвого рівня та доходів великої частини населення країни має довгострокові негативні наслідки для територіальних громад, а підвищення заробітних плат військовослужбовців (що спричинило ріст ПДФО), має короткостроковий ефект. Як наслідок, це породжує ризик суттєвого погіршення формування фінансів територіальних громад після закінчення війни.

⁶³ Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0756100000/info/indicators?year=2022&month=12>

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1 Сучасні проблеми формування фінансів територіальних громад

Сьогодні розвиток територіальних громад в Україні відбувається в умовах турбулентних змін, які спричинені:

- пандемією Covid-19 – перші повідомлення у світі про поширення вірусу мали місце у листопаді 2019 р., а в Україні – у лютому-березні 2020 р.; але станом на 2023 рік можемо констатувати, що в Україні ця криза частково втратила актуальність у зв'язку із появою нової кризи;

- повномасштабним вторгненням росії в Україну – Україна уже майже 10 років розвивається в умовах локального конфлікту (з 2014 р.), але з 24 лютого 2022 р., ситуація в країні суттєво ускладнилася і характеризується виникненням загроз втрати державності, тому перед урядом і всіма гілками влади та органами місцевого самоврядування постали нові виклики і проблеми.

Пандемія, яка спричинена Covid-19, характеризується небувалими масштабами поширення, тому логічно, що це має вплив на усі сфери життєдіяльності людини. Ця криза привела до вимушеної зміни економічної поведінки людей та формування нових її особливостей та закономірностей. Зважаючи на значний негативний вплив, пандемія Covid-19 характеризується певними позитивними імпульсами – вона спонукала людей до пошуку шляхів пом'якшення її наслідків впливу, що призвело до суттєвих змін і «стрибків» у багатьох сферах життєдіяльності людини (дистанційна зайнятість, освіта, комунікація онлайн та ін.).

Логічно, що криза зачепила і особливості формування фінансів територіальних громад в Україні. Вітчизняні дослідники досліджуючи вплив

пандемії на особливості формування фінансів територіальних громад, зауважили, що рівень цього впливу залежить від таких чинників:

- 1) рівня децентралізації – функції в управлінні кризою, виконання яких забезпечують органи місцевого самоврядування, та рівень відповідальності за власний розвиток залежать від законодавчо покладених на них повноважень;
- 2) структури доходів бюджетів громад та «чутливості» до впливу кризи;
- 3) рівня «фіскальної» гнучкості (наскільки органи місцевого самоврядування у питанні формування і виконання бюджетів спроможні «пристосуватися» до нових умов);
- 4) фінансових умов розвитку власної території на даному етапі;
- 5) рівня взаємодії з органами управління вищих рівнів (обсяги підтримки, покладені завдання, координування дій)⁶⁴.

Дослідження, проведене в рамках проекту U-LEAD з Європою, засвідчує, що найбільший тиск на фінансову сферу відчули органи місцевого самоврядування у країнах, де за базовим рівнем управління закріплено широкі повноваження у сферах охорони здоров'я та соціального захисту, а формування доходів бюджетів забезпечується завдяки оподаткуванню доходів і прибутків (це країни із децентралізованими системами управління, до яких можна віднести і Україну). По-перше, соціальний захист населення і надання первинної медичної допомоги в нашій державі віднесено до повноважень органів місцевого самоврядування. Саме на ці заклади охорони здоров'я припало основне навантаження в умовах пандемії, адже пацієнти спочатку зверталися саме до сімейних лікарів, з якими підписали договори про надання послуг охорони здоров'я. По-друге, доходи бюджетів територіальних громад в нашій країні практично на 50% формуються внаслідок акумулювання податків з доходів і прибутків (ПДФО та єдиного податку). Відповідно формування конфігурації територіальних громад, їх

⁶⁴ Возняк Г. В., Коваль В. М. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Том. 4. № 32.2022. С. 71-78.

становлення і розвиток, забезпечення фінансовими ресурсами після приєднання нових територій відбувався в умовах надвисоких ризиків та невизначеності⁶⁵.

Ця криза супроводжувалася відповідною реакцією органів державної влади в Україні та прийняттям різних антикризових заходів для протидії пандемії, підтримки бізнесу, перерозподілу бюджетних ресурсів і це у свою чергу спричинило вплив на формування фінансів територіальних громад. Мало місце суттєве зниження частки міжбюджетних трансфертів у доходах територіальних громад та зростання частки податкових надходжень.

Досліджуючи тенденції і особливості формування фінансів територіальних громад у 2020 р. (зокрема, що стосується бюджетів територіальних громад), науковці і експерти дійшли таких висновків:

1. В умовах пандемії пріоритетною для держави стала фінансова підтримка громад з нижчим рівнем фінансової спроможності. Механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності у цей період функціонував без змін, натомість скорочення обсягів фінансування місцевих бюджетів із державного бюджету стосувалося субвенцій. Якщо акцентувати увагу на надходженнях трансфертів до бюджетів громад в розрізі їх типів (міста обласного значення, міські, селищні, сільські громади), то стає очевидним те, що: саме фінансово самодостатні міста обласного значення не доотримали найбільших обсягів трансфертів⁶⁶.

2. Відбулася зміна складу цільових трансфертів до бюджетів територіальних громад. Якщо в умовах прийняття державного бюджету на 2020 рік було передбачено надання 32 види субвенцій, то за підсумками року їх налічувалося уже 53. Було збільшено кількість субвенцій на охорону здоров'я (з чотирьох до дев'яти) та обсяг їх фінансування (з 17,7 млрд грн до 23,2 млрд грн). Окрім того, відбулося збільшення обсягів фінансових

⁶⁵ Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. U-LEAD з Європою. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf

⁶⁶ Возняк Г. В., Коваль В. М. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Том. 4. № 32.2022. С. 71-78.

ресурсів, наданих з державного бюджету до бюджетів громад в якості субвенцій на ремонт доріг і вулиць. При цьому, зменшено обсяг фінансових ресурсів за субвенціями на соціальний та економічний розвиток територій та скасовано надання субвенції на розвиток інфраструктури територіальних громад (заплановано обсягом 2,1 млрд грн)^{67 68}.

3. *Не відбулося очікуване значне зниження обсягів податкових надходжень до бюджетів територіальних громад.* Незначне зростання надходжень по бюджетоформуючих для територіальних громад податках (ПДФО, акцизний податок, єдиний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) спостерігалось впродовж усього періоду пандемії (2020, 2021 рр.). Як зауважують дослідники, цей факт є відмінним від практики виконання місцевих бюджетів за доходами у розвинених країнах (з децентралізованою системою публічного управління), де спостерігалось суттєве зниження доходів⁶⁹.

Причини відсутності падіння надходжень від податків до бюджетів територіальних громад пов'язані із особливостями розвитку ринку праці в Україні, а саме значним показником неформальної зайнятості – за результатами досліджень, він коливається в межах 30-50%. Окрім того, негативний вплив пандемії найбільш суттєво позначився на низькокваліфікованих працівниках, які зазвичай зайняті у неформальній сфері, а також зайнятих у сфері малого і середнього бізнесу (де висока частка тіньової зайнятості)⁷⁰.

Суттєве зменшення надходжень від справляння податків і зборів до бюджетів територіальних громад мало місце за місцевими податками, що спричинене прийняттям деяких нормативно-правових актів (законів України

⁶⁷ Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. U-LEAD з Європою. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf

⁶⁸ Open budget. Офіційний державний веб-портал. Міністерства фінансів України. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

⁶⁹ Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. U-LEAD з Європою. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf

⁷⁰ COVID-19 in Ukraine: Impact on Households and Businesses : Analytical Report, October 2020. 106 p. URL: <https://eca.unwomen.org/en/digitalibrary/publications/2020/11/covid19-in-ukraine-impact-on-households--andbusinesses>

«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)»⁷¹, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)»⁷². Ці закони охопили і плату за землю, яка не розраховувалася й не сплачувалася, і справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та єдиного податку. Це спричинило суттєве зниження надходжень від місцевих податків до бюджетів територіальних громад і по суті, можна констатувати, що у такий спосіб центральна влада переклала частину фінансового «тягаря» боротьби із впливом пандемії на місцеві органи врядування та обмежила фінансові можливості територіальних громад.

Щодо видатків у бюджетах територіальних громад, то по усіх видах видатків за функціональною класифікацією спостерігалось поступове зростання за цей період. Скорочення обсягів фінансових ресурсів відбулося за напрямками:

«охорона здоров'я» - стало наслідком переведення замовлення медичних послуг для населення через Національну службу здоров'я України в рамках програми медичних гарантій;

«соціальний захист та соціальне забезпечення» - внаслідок зміни механізму фінансування за цим напрямом і спрямування цих видатків з державного бюджету;

⁷¹ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 533-IX від 17.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text>

⁷² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 540-IX від 30.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>

«охорона навколишнього природного середовища» та «житлово-комунальне господарство» - за цими напрямками скорочення стало наслідком впливу пандемії і карантинних заходів⁷³.

Сьогодні уже цілком очевидно, що війна стала домінуючим ризиком для вітчизняної економіки і чим довше триватиме її затягування, тим складнішою буде робота вітчизняної економіки в екстремальних умовах, а відтак і глибше її падіння та наростання потреби в допомозі. Значні потрясіння обумовили різке зниження економічної активності та доходів населення, масштабні зміни в системі державних та місцевих фінансів, а відтак і рекордне зростання дефіциту бюджету⁷⁴. У цьому контексті стає очевидним, що фінансове становище територіальних громад України суттєво погіршилося і відрізняється в залежності від віддаленості від лінії фронту та завданих втрат військовими діями.

Попередні дослідження науковців та експертів, проведені в Україні за час війни, доводять, що найбільочішими питаннями функціонування місцевого самоврядування на сьогодні є:

- 1) наповнення місцевих бюджетів;
- 2) здійснення видатків;
- 3) соціальне забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб та їх інтеграції в нові громади⁷⁵.

Відомі дослідження дозволяють зробити такі висновки та узагальнення: у січні-жовтні 2022 року, на відміну від Державного бюджету, зафіксовано профіцитність бюджетів територіальних громад в Україні та середній відсоток їх виконання на рівні аналогічного періоду минулого року. Серед чинників, які дозволили забезпечити їх виконання, – галопуюча споживча інфляція, зростання надходжень від ПДФО (через збільшення виплат військовослужбовцям), податково-митні новації Уряду та режим «жорсткої

⁷³ Возняк Г.В., Патицька Х.О. Фінанси територіальних громад в умовах поширення пандемії: проблемно-орієнтовний аналіз з урахуванням поведінкових аспектів. Економіка України. 2021. № 6. С.78-98.

⁷⁴ Возняк Г. В., Коваль В. М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.

⁷⁵ Возняк Г. В., Коваль В. М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.

економії». Що стосується видатків бюджетів територіальних громад, то за аналізований період чітко прослідковується скорочення видатків розвитку. Традиційно вагому частку в структурі видатків займають освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення. Існує ризик значних недонадходжень до бюджетів громад, які знаходяться ближче до лінії фронту. Така ситуація свідчить про те, що трансфертна залежність від державного бюджету лише посилюватиметься, а дефіцит місцевих бюджетів - зростатиме. В цьому сенсі запит на підтримку та зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів, а також раціонального фінансування видатків лежить у площині реалізації швидких, системних та нестандартних заходів бюджетної політики в нових умовах. Зазначене актуалізує проблему вироблення нових підходів до реалізації бюджетної політики на місцевому рівні⁷⁶.

Для того, щоб не допустити критичного зниження обсягу фінансів територіальних громад дуже важливим є:

- активно використовувати усі можливості і потенціал, які, актуалізувалися в умовах пандемії. В умовах коронавірусної кризи, значно поширилися механізми організації дистанційної зайнятості, що є важливим механізмом для забезпечення надходжень від податків;

- активно інтегрувати переміщені підприємства в економіку.

Для формування фінансів територіальних громад основним джерелом є бюджет, але слід наголосити на тому, що в умовах війни територіальні громади в Україні активно розширюють джерела формування фінансів. Для прикладу, територіальні громади стали активно залучати грантові кошти та ресурси міжнародної технічної допомоги, боргові облігації (для міських громад).

⁷⁶ Возняк Г. В., Коваль В. М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.

3.2 Удосконалення механізмів формування фінансів територіальних громад в сучасних умовах

Виокремлені вище проблеми, нові виклики та загрози, в яких живуть сьогодні територіальні громади вимагають швидкого, дієвого реагування та удосконалення механізмів формування фінансів як критерію самодостатності громади. Це важливо, з огляду на підтвердження ефективності реформи децентралізації.

Достатність фінансів у громади та потужна система місцевих органів влади стануть фундаментом та основою відновлення, відбудови та сталого розвитку України. Також слід звернути увагу і на те, що достатній обсяг фінансів та можливість їх формування – є необхідною умовою довгострокового розвитку територіальних громад.

У цьому контексті слід наголосити на необхідності забезпечення таких аспектів сфери формування фінансів:

1. чітко сформованої фінансової системи з високою адаптивною здатністю в умовах загрози і дії внутрішніх та зовнішніх викликів;
2. фінансової здатності органів місцевого самоврядування забезпечувати потреби населення громади в життєво важливих послугах;
3. дієздатності і фінансової автономії органу місцевого самоврядування;
4. сформованого і налагодженого взаємного зв'язку у системі публічного управління та публічних фінансів.

Сьогодні актуальними постають питання пошуку і удосконалення інструментів відновлення та розвитку ТГ з відповідною системою формування фінансів ТГ. Об'єктивно необхідним є розроблення та удосконалення таких механізмів формування фінансів, які дадуть можливість реалізувати оперативні завдання територіальних громад, подолати нові загрози, зберегти (чи відновити) темпи соціально-економічного розвитку ТГ, а це забезпечить реалізацію досягнення стратегічних цілей.

Це повинні бути такі механізми формування фінансів територіальних громад, які забезпечать:

- зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування;
- збільшення економічного потенціалу розвитку громади на засадах децентралізації;
- удосконалення міжбюджетних відносин;
- відновлення економіки громад (у повоєнний період) та наближення її результатів до потреб мешканців.

В тих реальних умовах життя громад, які ми сьогодні спостерігаємо в Україні важливо чітко розуміти як значимість окремих складових фінансів, так і роль самих механізмів формування фінансів.

У цьому контексті слід наголосити на тому, що сьогодні суттєво зростає роль такого інструменту механізму оподаткування (при формуванні доходів місцевих бюджетів), як місцеві податки та збори, які за своїм призначенням повинні формувати фінансову основу місцевого самоврядування та забезпечувати гарантований рівень якісних послуг для жителів громади.

Щодо важливої складової фінансів територіальних громад – місцевих запозичень – то слід наголосити на тому, що механізм їх залучення потребуватиме удосконалення при необхідності здійснення капітальних вкладень чи реалізації інфраструктурних проєктів (для повоєнної відбудови нашої держави), модернізацією основних фондів тощо, то варто вести мову про механізм місцевих запозичень.

Механізм надання дотацій потребує удосконалення з огляду на необхідність мінімізації розриву між делегованими повноваженнями та обсягами фінансових ресурсів, які необхідні для їх забезпечення (освіта, охорона здоров'я та ін..).

Зупинимось детальніше на аналізі і деталізації окреслених вище механізмів.

1. Удосконалення механізму справляння місцевих податків та зборів, контролю за їх надходженнями.

Відповідно до законодавства України органи місцевого самоврядування мають повноваження встановлювати ставки єдиного податку і податку на майно (сюди входить транспортний податок та плата за землю, крім земельного податку на лісові землі). При цьому слід зазначити, що адміністрування місцевих податків і зборів здійснює Державна податкова служба. Тобто органи місцевого самоврядування мають фактичну можливість впливу на формування надходжень від цих податків та зборів до бюджетів територіальних громад, але не мають ніяких механізмів та інструментів контролю за їх справлянням та адмініструванням. Ця проблема є актуальною уже довгий період часу. Вона була актуальною і до війни та активно обговорювалася на рівні практиків і експертів, на рівні органів місцевого самоврядування, але в цих реаліях набуває ще більшої актуальності, тому що податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та плата за землю, через недосконалість якраз механізму адміністрування, несе в собі великий нерозкритий потенціал збільшення фінансової бази територіальних громад. Ці об'єкти оподаткування є доволі специфічними, а процеси їх адміністрування мають свої особливості і вимагають виконання низки умов: актуального кадастру майна, що підлягає оподаткуванню; регулярного проведення оцінки вартості майна та формування актуальної електронної системи такої оцінки.

Отже, з одного боку, для ефективного функціонування цього механізму є дві перешкоди:

- достовірна база оподаткування та актуальний облік об'єктів оподаткування,
- контроль за сплатою податків

А з іншого боку є проблема розподілу функцій справляння і адміністрування цих податків між державною владою і органами місцевого самоврядування. Уже не один рік ведеться постійна дискусія щодо того хто

повинен вести кадастр майна, що підлягає оподаткуванню, та хто повинен відповідати за облік та контроль за стягненням.

Крім цього, якщо розглянути особливості бази оподаткування, то в європейських країнах базою оподаткування нерухомого майна (відмінного від земельної ділянки) є його ринкова вартість, а в Україні - його площа. Щодо бази оподаткування по землі – то вона розраховується, виходячи з нормативно-грошової оцінки земельної ділянки (при цьому і індексується), що на практиці не завжди відповідає ринковій вартості, це перша проблема, а друга полягає в тому, що відповідно до українського законодавства вона повинна оновлюватися не рідше, ніж раз на 5 років, що у нас не завжди відбувається (ведення земельного кадастру та оцінювання – це функція Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру). Що стосується інформації про об'єкти нерухомості, то починаючи з 2012 року, вони є в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, зміни до яких можуть вносити органи державної реєстрації прав на нерухоме майно. На думку експертів та незалежних аналітиків, електронний реєстр речових прав на нерухоме майно в нашій країні містить не більше 10% інформації про наявне нерухоме майно. Крім цього, джерелом інформації про наявне майно до 2013 року є архіви Бюро технічної інвентаризації. Дані цих реєстрів і є базою для нарахування майнових податків.

Складним і актуальним є питання розподілу функцій адміністрування між державною владою та органами місцевого самоврядування. Це питання характеризується дуалістичною природою, з одного боку, є чітке і об'єктивне пояснення тому, що ведення земельного кадастру має бути централізованим, але зацікавленість та мотивація органів місцевого самоврядування в збільшенні надходжень від цих податків, може дати кращий ефект якщо збір та контроль за обсягів надходжень від цих податків буде децентралізовано.

Європейський досвід у цьому питанні свідчить про наступне:

- 1) адміністрування податків не завжди відбувається на тому рівні, до бюджету якого вони зараховуються (Естонія, Литва)⁷⁷;
- 2) весь «цикл» адміністрування - облік, оцінка і стягнення податків на майно повністю відбуваються на локальному рівні (Нідерланди)⁷⁸;
- 3) повністю адміністрування місцевих податків відбувається на рівні центрального уряду (Чехія, Швеція, Естонія, Словенія);
- 4) змішаний формат адміністрування між центральною та місцевою владою (Велика Британія, Німеччина, Австрія, Данія)⁷⁹.

Вважаємо, що збільшення можливостей формування фінансових ресурсів територіальними громадами можливе за умови розширення їх повноважень щодо адміністрування місцевих податків. Для цього, на нашу думку, доцільно передати деякі функції з адміністрування місцевих податків на рівень територіальних громад. Це може стосуватися питань ведення обліку податків і зборів та питань контролю за достовірністю нарахувань та сплати податків і зборів. При цьому слід наголосити на тому, що не будь-яку функцію можна передати, для прикладу, реєстрація платників податків – має бути виключно централізованою, подання податкової звітності також. На нашу думку, на рівні територіальних громад простіше впорядкувати реєстри майна та обліку платників податків, сформувати достовірну інформації про об'єкти оподаткування та ін..

2. Удосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів.

Військові дії в Україні унеможливили розрахунок прогнозних показників соціально-економічного розвитку країни, і як наслідок не дозволили достовірно передбачити бюджетні показники на середньострокову

⁷⁷ Pomerleau K., Lundeen A. International tax competitiveness index / K.Pomerleau, A. Lundeen. Tax Foundatoin. 2014. URL: <https://taxfoundation.org/2014-international-tax-competitiveness-index>

⁷⁸ Mikesell, John L. International Experiences with Administration of Local Taxes: A Review of Practices and Issues, 2012 URL: https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues

⁷⁹ Mikesell, John L. International Experiences with Administration of Local Taxes: A Review of Practices and Issues, 2012 URL: https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues

перспективу. А реалії, в яких опинилися територіальні громади, потребують дієвих, конкретних рішень.

Загальновідомим є те, що «в цілях нівелювання відмінностей у формуванні дохідної бази та створенні передумов для належного фінансового забезпечення надання гарантованих Конституцією суспільних послуг мешканцям території, незалежно від їх проживання, в практиці бюджетування застосовується механізм бюджетного вирівнювання, під яким слід розуміти приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною і функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на одного мешканця, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні бюджетних видатків у розрізі окремих територій»⁸⁰.

У зв'язку з цим, вважаємо, що пріоритетними і першочерговими завданнями для удосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів мають бути такі:

- посилення взаємозв'язку і взаємодії між стратегічним плануванням розвитку територіальних громад та бюджетуванням;
- вдосконалення основних підходів до управління фінансовими ризиками;
- посилення контролю за використанням бюджетних коштів;
- перегляд діючих методик розрахунку міжбюджетних трансфертів (в першу чергу базової та реверсної дотацій).

Реформа децентралізації дала старт функціонуванню системи горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій за доходами (залежно від рівня надходжень на одного жителя). Слід зазначити, що вирівнювання відбувається за: податком на прибуток підприємств та ПДФО для обласних бюджетів та ПДФО для територіальних громад. Формульний

⁸⁰ Місцеві фінанси: підруч. / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. Тенюпіль : Економічна думка, 2021. С.155-156.

підхід розрахунку обсягу дотацій для фінансування делегованих повноважень замінили базовою та реверсною дотаціями.

Базова дотація надається з державного бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, а реверсна кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності.

У ст. 98, 99 БКУ та п. 24 розділу VI « 164 Прикінцевих та перехідних положень» БКУ передбачено механізм розрахунку податкоспроможності місцевих бюджетів, при якому якщо індекс податкоспроможності (обсяг надходжень відповідного податку на одного мешканця до середнього по Україні) знаходиться в межах: менше 0,9 – надається базова дотація місцевому бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості бюджету до 0,9; 0,9-1,1 – вирівнювання не здійснюється; більше 1,1 – перераховується реверсна дотація з такого бюджету в обсязі 50% від суми перевищення⁸¹.

У цьому контексті слід наголосити на тому, що горизонтальне вирівнювання здійснюється із врахуванням: чисельності наявного населення, надходження відповідних податків, але без урахування показників бюджету міста Києва. Тобто столиця не приймає участі у вирівнюванні фінансової спроможності місцевих бюджетів. Для прикладу, у 2022 році 1089 місцевих бюджетів отримували базову дотацію (18 обласних і 1071 територіальних громад), реверсну (попри обмеження через воєнний стан) перерахували 211 бюджетів (4 обласних і 207 територіальних громад)⁸².

Крім цього слід наголосити, що ситуація, яка склалася із виконанням доходів місцевих бюджетів під кінець 2022 року щодень змінювалася, в залежності від інтенсивності бойових дій. Можна однозначно стверджувати, що через військову агресію російської федерації місцеві бюджети багатьох

⁸¹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

⁸² Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0312/gromadu>

громад (особливо на сході України) недоотримали планові надходження, доходи не покривають навіть мінімальні видатки⁸³.

Це мало місце через низку причин:

1) щодо надходжень по сплаті податку за землю - багато жителів територіальних громад знаходяться за кордоном і просто не сплачують податок або багато хто є неплатоспроможним через об'єктивні обставини;

2) щодо єдиного податку – в 2022 році мало місце критично катастрофічне припинення діяльності ФОПів на період воєнного стану, крім того, багато підприємців перейшли на оподаткування за ставкою 2%;

3) щодо акцизу – було запроваджено нульову ставку з березня по вересень 2022 року та інші зміни.

Втрати надходжень до місцевих бюджетів в умовах війни від ПДФО об'єктивні (міграція населення, призупинення діяльності підприємств, релокація бізнесу, втрати виробничих потужностей і т. ін.) і тягнуть за собою послаблення фінансової самодостатності громад та неспроможність ОМС виконувати більшість повноважень. Іншими словами в ОМС немає змоги виконувати визначені законом повноваження. Можна очікувати, що виконання бюджетів в регіонах, де ведуться бойові дії, прифронтових і тилкових територіях суттєво різнитимуться, а це значить, що на часі питання вдосконалення механізмів бюджетного вирівнювання⁸⁴.

Базуючись на обґрунтуваннях викладених вище, можемо запропонувати такі конкретні заходи для удосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів:

1) необхідно враховувати показники бюджету міста Києва в розрахунку горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Врахування дозволить суттєво збільшити обсяг базової дотації для місцевих бюджетів і зменшити обсяг реверсної, що дасть можливість мінімізувати дефіцит бюджетів;

⁸³ Возняк Г. В., Коваль В. М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.

⁸⁴ Коваль В. М. Механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації: дис. ... д-ра філософії: 292. – Фінанси, банківська справа та страхування, Львів, 2023. 271 с.

2) необхідно при розрахунку базової і освітньої дотації враховувати реальну чисельність населення територіальних громад. Це дуже складне завдання у сучасних реаліях, з огляду на відсутність реєстру Всеукраїнського перепису населення (у 2001 році був проведений останній) та внутрішню і зовнішню міграцію населення;

3) необхідно при горизонтальному вирівнюванні податкоспроможності місцевих бюджетів врахувати у формулі розрахунку не лише ПДФО чи податок на прибуток, але і інші податкові надходження;

4) збільшенню обсягу фінансів для територіальних громад сприятиме зменшення обсягу реверсної дотації, наприклад до 30% замість 50%.

3. Удосконалення механізму муніципальних запозичень.

Місцеві запозичення здійснюються з метою «фінансування бюджету розвитку та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення»⁸⁵.

Інструментами цього механізму є зовнішні і внутрішні кредитні угоди та облігації. Терміни запозичень від 3 до 5 років для внутрішніх позик та облігацій і до 9 років для зовнішніх позик. Ціна кредитних ресурсів складає: 3-6% для зовнішніх позик і 15-20% - для внутрішніх. Обов'язкою умовою здійснення запозичення є погодження Міністерством фінансів рішення місцевих рад.

У цій сфері існує на сьогодні дві проблеми:

1) перша проблема полягає в тому, що відповідно до діючого українського законодавства, запозичення (внутрішні) можуть здійснювати міські ради та Верховна Рада АРК, а зовнішні запозичення – мають право здійснювати лише ВР АРК, Київська, Севастопольська та міські ради міст обласного значення. Позики від зовнішніх міжнародних кредиторів можуть

⁸⁵ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

отримувати всі міські ради. Не передбачено діючим законодавством здійснення запозичень сільськими, селищними радами.

2) друга проблема полягає в тому, що в нашій державі і ринок муніципальних запозичень, і ринок місцевих облігацій перебувають на початковій стадії розвитку.

Для вирішення цих проблем важливими є такі заходи:

1) посилити консультування і інформаційний супровід позичальників на місцевому рівні та підвищити рівень кредитоспроможності територіальних громад;

2) розширити рівні права територіальних громад в доступі до інвестиційних ресурсів, дозволити здійснювати муніципальні запозичення сільським та селищним громадам.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення та пропозиції щодо вирішення актуального наукового завдання в галузі знань 28 “Публічне управління та адміністрування”, що полягає в обґрунтуванні підходів та розробленні практичних пропозицій щодо удосконалення формування фінансів територіальних громад. За підсумками дослідження зроблено такі висновки.

1. В роботі детально проаналізовано різні погляди науковців щодо трактування поняття «фінанси територіальної громади» і обґрунтовано, що вони є об’єктивною формою економічних відносин, що пов’язана з розподілом і перерозподілом вартості ВВП, у процесі яких відбувається формування та використання фондів грошових коштів, призначених для задоволення потреб територіальних громад.

Узагальнивши в роботі результати досліджень багатьох науковців, зроблено висновок, що найбільш логічною для використання є така структура фінансів територіальних громад: бюджет територіальної громади, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ, місцеві запозичення.

Виокремлено і охарактеризовано джерела фінансових ресурсів територіальних громад, визначено їх основні види: бюджетні, кредитні, грантові, інвестиційні та інші. Така типологія джерел фінансових ресурсів територіальних громад враховує усі сучасні види джерел фінансування такі як краудінвестинг, краудфандинг, р-2-р кредитування та фінансові ресурси, отримані в результаті реалізації проєктів корпоративної соціальної відповідальності суб’єктів господарювання, що функціонують на території територіальної громади, а також муніципальні облігації.

Акцентовано увагу на тому, що міжбюджетні трансферти - це кошти передані із Державного бюджету до бюджету нижчого рівня, що на

практиці створює вертикальні та горизонтальні дисбаланси, вони впливають на збалансованість бюджетної системи, а кожна з їх форм відіграє певну роль у процесі забезпечення збалансованості. Проведені дослідження засвідчили, що практика регулювання міжбюджетних відносин в Україні характеризується як така, що не повністю відповідає потребам територіальних громад у фінансових ресурсах та при цьому посилює залежність територіальних громад від обсягу міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету. Основна дилема міжбюджетних відносин – це необхідність збереження фінансової автономії територіальних громад з одночасним забезпеченням фінансування однакового базового набору послуг жителям незалежно від фінансової спроможності територіальних громад, на території яких вони проживають.

2. Проаналізовано нормативно-правове регулювання сфери місцевих фінансів і зроблено висновок, що в цілому в Україні сформовано нормативно-правові засади функціонування органів місцевого самоврядування на засадах децентралізації, передачі повноважень від центральних органів влади до місцевих органів, створення умов для покращення процесу формування фінансів територіальних громад. Звернуто увагу на те, що щоб формування фінансів територіальних громад було ефективнішим, то необхідні такі удосконалення: чіткіший і прозоріший механізм державного нагляду за діяльністю органів управління територіальних громад, особливо за прийняттям їх рішень; визначити чіткий перелік підстав та розробити і затвердити порядок притягнення керівників та посадових осіб місцевого самоврядування до відповідальності за вчинені порушення фінансового законодавства; удосконалити сам процес участі територіальних громад у сфері управління місцевими фінансами та ін..

Проведено аналіз стану та тенденцій формування фінансів територіальних громад Закарпатської області. Встановлено, що ключовими проблемами формування територіальних громад є: недосконала і низько ефективна система вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів;

малоефективні інструменти контролю та адміністрування місцевих податків; «постійна» і довготривала дилема щодо сплати ПДФО, який є важливим бюджетоформуючим податком (чи за місцем ведення діяльності, чи за місцем реєстрації юридичної особи та ін..

3. Досліджено сучасні проблеми формування фінансів територіальних громад, спричинені - пандемією Covid-19 та повномасштабним вторгненням росії в Україну. В процесі дослідження впливу пандемії на особливості формування фінансів територіальних громад, нами зроблено такі висновки: у процесі наповнення своїх бюджетів територіальні громади не зіштовхнулися з значним зменшенням обсягів податкових надходжень (це щодо податків на доходи), що стало можливим через значну тінізацію ринку праці в Україні; найбільші суми на боротьбу з пандемією було виділено з бюджетів великих міст (обласних центрів) порівняно з бюджетами інших територіальних громад; міжбюджетні трансферти були спрямовані на підтримку громад з найнижчими показниками податкової спроможності; через послаблення податкового навантаження на малий і середній бізнес (через місцеві податки і збори) центральна влада фактично переклала тягар на територіальні громади; місцеві ради практично не приймали цільові програми що стосувалися фінансування заходів з протидії пандемії, а фінансування видатків на це здійснювалося за рахунок коштів на виконання бюджетних і цільових програм.

Зроблено висновок, що війна негативно вплинула на процеси формування фінансів територіальних громад в Україні, і цей вплив суттєво відрізняється у територіальному контексті. Серед факторів, які негативно вплинули на формування фінансів, можна назвати такі: зростання рівня безробіття; закриття підприємств; масовий виїзд українців закордон і мобілізація, інфляція, нестабільний розвиток економіки, порушення фінансової стійкості територіальних громад. Це має негативні наслідки для розвитку територіальних громад.

Доведено, що достатність фінансів у громади та потужна система місцевих органів влади стануть фундаментом та основою відновлення, відбудови та сталого розвитку України. Тому запропоновано та обґрунтовано такі практичні заходи з удосконалення механізмів формування фінансів територіальних громад в умовах війни в Україні: конкретизації заходів з розширення повноважень органів місцевого самоврядування з адміністрування місцевих податків та зборів; оновлення методики розрахунку горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів; унормування інституційних основ завершення реформи децентралізації та розширення прав громад в доступі до інвестиційних ресурсів та ін..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні. За ред. В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. К.: Атака, 2017. 864 с.
2. Баймуратов М. Децентралізація та компетенція місцевого самоврядування в Україні. *Віче*. 2015. № 12. С. 14-17.
3. Буряченко А. Є., Філімошкіна І. О. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні. *Фінанси України*. 2018. №5. С. 56-68.
4. Бюджети територіальних громад України. Інформаційно-аналітичний дашборд. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14281?page=>
5. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
6. Возняк Г. В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2017. С. 121.
7. Возняк Г. В. Бюджетне вирівнювання в системі фінансового забезпечення розвитку регіонів України: сучасний стан і вектор розвитку. *Проблеми економіки*. 2016. №3. С. 24–30.
8. Возняк Г. В. Особливості міжбюджетних відносин в контексті досягнення фінансової спроможності територіальних громад. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2(51). С. 17–28.
9. Возняк Г. В., Коваль В. М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.
10. Возняк Г. В., Коваль В. М. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку.

Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Том. 4. № 32.2022. С. 71-78.

11. Возняк Г.В., Патицька Х.О. Фінанси територіальних громад в умовах поширення пандемії: проблемно-орієнтовний аналіз з урахуванням поведінкових аспектів. *Економіка України*. 2021. № 6. С.78-98.

12. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні : монографія. Одеса : Атлант, 2014. 462 с.

13. Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. U-LEAD з Європою. URL:
https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf

14. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n200>

15. Данилишин Б., Пилипів В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. *Регіональна економіка*, 2016, № 1, с. 5-11.

16. Децентралізація. URL:
<https://decentralization.gov.ua/areas/0312/gromadu>

17. Джурик Х.Б. Фінанси територіальних громад: дис. ... д-ра філософії в галузі управління і адміністрування: 072. Львів, 2022. 208 с.

18. Дяченко С. А. Складові системи управління місцевими фінансами в умовах децентралізації. *Університетські наукові записки*. 2021. № 67 – 68. С. 264-275.

19. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036

20. Жеребило І. В., Коваль В. М. Проблеми та перспективи державного фінансування соціальних послуг у світлі сучасних реформ в Україні. *Бізнес Інформ*. № 3. 2020. С. 366-372.

21. Західна О. Р., Млінцова А. О. Сучасний стан фінансово-матеріальної бази територіальних громад в умовах децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2021. №11. С. 184–189.
22. Кириленко О. П., Баранець Я. В. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Вісник Тернопільського національного університету*. 2020. № 3. С. 54-68.
23. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4 (73). С. 68-80.
24. Кнейслер О.В., Спасів Н.Я., Кізима Т.О. Фінанси об'єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. *Світ фінансів*. № 1(62). 2020. С.8-19.
25. Коваль В. М. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн ЄС. *Світ фінансів*, 2 (71). 2022. С. 119-132.
26. Коваль В. М. Механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації: дис. ... д-ра філософії: 292. – Фінанси, банківська справа та страхування, Львів, 2023. 271 с.
27. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
28. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
29. Коцюрубенко Г. М. Фінанси комунальних підприємств як об'єкт фінансового контролю: теоретичний аспект. Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки: збір.матер.Всеукр.наук-практ.конф.молодих вчених (Одеса, 26 березня 2020 р.). URL: Одеса: ОНЕУ,2020. с.125-129.

30. Крупка М. І., Кульчицький М. І., Коваленко В. М. Трансформація ролі доходів місцевих бюджетів як інструменту бюджетного механізму в контексті децентралізації. *Світ фінансів*. 2018. № 3(56). С. 7–18.

31. Кузькін Є. Теоретико-методологічне забезпечення розширення фіскального простору місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації / дисертація на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук. Харків, 2019. 647 с. URL: https://www.hneu.edu.ua/wpcontent/uploads/2019/11/Kuzkin-E.Yu_-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf

32. Лисяк Л.В., Биков Б.Д., Кушнір А.І. Зміцнення фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. №4 (70). С. 84-89.

33. Лисяк Л.В., Кушнір А.І. Бюджетна політика розвитку територій України та забезпечення стійкості місцевих бюджетів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 1(67). С. 154-162.

34. Марчак Д. Місце сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні – юридична історія та поточна практика. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління Київської Школи Економіки. Київ. 2021. 36 с.

35. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор І. З. Сторонянська. Львів, 2018. 106 с.

36. Місцеві фінанси: підруч. / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. Тенюпіль : Економічна думка, 2021. С.155-156.

37. Обласний бюджет Закарпатської області. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL:

<https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/indicators?year=2022&month=12>

38. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 240 с.

39. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755– VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

40. Польова О.Л. Міжбюджетні відносини як інструмент механізму розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. Випуск №39 / 202. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1373/1326>

41. Посібник з основ теорії і практики МЕР «Місцевий економічний розвиток – шлях до процвітання громади» підготувало ТОВ «Локхейвен Менеджмент Консалтантс» (Lochaven Management Consultants Ltd.) на замовлення Проекту міжнародної технічної допомоги «Місцевий економічний розвиток міст України». URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/LED_Guide_2014_UKR.pdf

42. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 837- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-19#n2>

43. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України: Закон України від 17 вересня 2020 року № 907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-20#Text>

44. Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій : Закон України від 17 листопада 2020 року № 1009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-20#Text>

45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних

гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 540-IX від 30.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>

46. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

47. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 533-IX від 17.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text>

48. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України № 157-VIII від 5.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

49. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

50. Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2011 р. № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF#Text>

51. Про затвердження Порядку надання місцевих гарантій. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2012 р. № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2012-%D0%BF#Text>

52. Про затвердження Порядку перерахування міжбюджетних трансфертів. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2010 р. № 1132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1132-2010-%D0%BF#Text>

53. Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів у рамках Програми з відновлення України. Постанова Кабінету Міністрів України від

15 грудня 2021 р. № 1324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-2021-%D0%BF#Text>

54. Проць Н.В. Демчук Н.В. Актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 4, 32.2022. С. 62–70.

55. Проць Н.В., Проць В.І Становлення та розвиток системи фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 4 (20). С. 173-180.

56. Пшик Б. І. Бюджетна транспарентність як важлива умова зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 4 (156). С. 34-42.

57. Пшик Б. І. Фінансова самодостатність територіальних громад в умовах війни: новітні виклики та шляхи їх подолання. *Ефективна економіка*. 2022. № 10. <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/638/645>.

58. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів» від 23 травня 2007 р. N 308-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80#Text>

59. Семенова Т.М. Управління місцевими фінансами в умовах децентралізації (на прикладі району) : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. – КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, 2021. 230 с.

60. Сніжко О. В. Методологічний еkleктизм у трактуванні сутності фінансової системи. *Міжнародна економічна система*. 2014. № 2(21). С. 99–119.

61. Спасів Н. Синергетика як методологічний каркас пізнання об’єднаних територіальних громад. *Регіональна економіка та управління*, 2019, 1 (23). С. 203- 212.

62. Спасів Н. Я. Сучасна парадигма фінансів об'єднаних територіальних громад / Дисертація на здобуття ст. доктора економічних наук. Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Тернопіль, 2019 р. 606 с.

63. Спасів Н. Я. Фінанси об'єднаних територіальних громад: детермінанти та пріоритети розвитку: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 480 с.

64. Струк Н. П. Особливості забезпечення економічної спроможності територіальних громад України в умовах воєнного стану. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. №7. 2023. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-05-01>

65. Тимечко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2019. 444 с.

66. Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 р. № 175. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/timchasovij-poryadok-vidilennya-ta-vikoristannyakoshtiv-z-rezervnogo-fondu-byudzhetu-v-umovah-voyennogo-stanu-175>

67. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і територіальних громад України в координатах поведінкової економіки: науковоаналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. Г.В. Возняк. Львів, 2021. 126 с.

68. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. Вісник КНТЕУ. 2014. 5. С. 64–77.

69. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник*

університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2016. № 28/1. С. 217 - 226.

70. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2014. 4. С. 79-91.

71. Canavire-Bacarreza G., Martinez-Vazquez J., Yedgenov B. Identifying and disentangling the impact of fiscal decentralization on economic growth. *World Development*. 2020, 127. URL: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.10474>

72. COVID-19 in Ukraine: Impact on Households and Businesses : Analytical Report, October 2020. 106 p. URL: <https://eca.unwomen.org/en/digitallibrary/publications/2020/11/covid19-in-ukraine-impact-on-households--andbusinesses>

73. Financial Self Sufficiency. *Accountinguide*. URL: <https://accountinguide.com/financial-self-sufficiency/>

74. Hendrickson V. How Do Property Taxes Compare Throughout Europe? *Mansion Global*. 2020. URL: <https://www.mansionglobal.com/articles/how-doproperty-taxes-compare-throughout-europe-221884>

75. Kuznetsova, A. Y., Voznyak, H. V., & Zherybylo, I. V. (2018). Соціально-економічні ефекти децентралізації міжбюджетних відносин в Україні: оцінка і виклики. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(27), 446– 456. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i27.154104>.

76. Mikesell, John L. *International Experiences with Administration of Local Taxes: A Review of Practices and Issues*, 2012 URL: https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues

77. *Municipal governments' finances and investments. OECD Regions and Cities at a Glance 2020*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/28165277-en/index.html?itemId=/content/component/28165277-en>

78. Open budget. Офіційний державний веб-портал. Міністерства фінансів України. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

79. Pomerleau K., Lundeen A. International tax competitiveness index / K.Pomerleau, A. Lundeen. Tax Foundatoin. 2014. URL: <https://taxfoundation.org/2014-international-tax-competitiveness-index>